

REGERINGSKANSLIET

Denna rapport är en sammanställning grundad på Utrikesdepartementets bedömningar. Rapporten kan inte ge en fullständig bild av läget för de mänskliga rättigheterna i landet. Information bör sökas också från andra källor.

Utrikesdepartementet

Mänskliga rättigheter i Ukraina 2010

ALLMÄNT

1. Sammanfattning av läget för de mänskliga rättigheterna

Under januari och februari 2010 hölls presidentval i Ukraina. Det anses av *Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa* (OSSE) och andra internationella organisationer i stort sett ha genomförts fritt och rättvist. Lokalvalen den 31 oktober 2010, bedömdes dock av observatörer från Europarådets kongress för regionala och lokala myndigheter som ett steg bakåt i Ukrainas demokratiska utveckling.

Läget för mänskliga rättigheter har överlag försämrats under 2010. Landets ombudsman anser att det finns indikationer på en systematisk kris för mänskliga fri- och rättigheter. Även om det fortfarande råder mediefrihet, visar rapporter från journalister på ett ökat antal fall av övergrepp mot mediearbetare. Även fallen av censur, direkt eller indirekt genom självcensur, har ökat.

Tillgången till sociala tjänster, sjukvård och utbildning är ojämnt fördelad, bland annat till följd av korruptionen, som förvärrats under året. Korruptionen har också en negativ inverkan på rättssäkerheten.

Kvinnors ställning i Ukraina påverkas fortfarande i hög utsträckning av traditionella könsroller, och få kvinnor når de högsta positionerna inom offentlig förvaltning och näringslivet. Kvinnorepresentationen i parlament och regering är låg. Människohandel är ett fortsatt problem. Medvetna och verksamma åtgärder vidtas för att stävja detta och Ukraina utgör för flera länder ett föredöme när det gäller att integrera och stödja offer för människohandel.

Amnesty International pekar ut våld i hemmet, främst mot kvinnor, som ett allvarligt problem i Ukraina.

Ökad främlingsfientlighet och antisemitism utgör en källa till oro. Sedan 2007 finns inom Inrikesministeriet och säkerhetstjänsten särskilda enheter ansvariga för hatbrott och främlingsfientlighet.

Inkomstklyftorna fortsätter att växa och fattigdomen är utbredd. Ett akut problem är det kraftigt ökande antalet hiv-smittade. Ukraina är det land i Europa med högst andel smittade. Runt 1,6 procent av den vuxna befolkningen är smittad, och experter varnar för att hundratusentals kan komma att dö av aids inom en överskådlig framtid.

Rättsväsendet uppvisar allvarliga brister. *Amnesty International* har rapporterat om tortyr i häktena. Inom domstolsväsendet råder utbredd korruption. Den nya lagen om domstolsväsendet är avsedd att underlätta åtgärder mot korruptionen. Fängelseförhållandena är svåra och antalet självmord i fängelserna ökar.

Kvaliteten på asylsystemet har försämrats. Få ansöker om asyl, och av dem som ansöker får ett ökande antal avslag. FN:s flyktingkommissariat, UNHCR, råder för närvarande stater att avstå från att utlämna asylsökande från tredjeland till Ukraina eftersom det inte går att säkerställa att personen a) släpps in i landet, b) skulle få tillgång till en rättvis och effektiv procedur för beslut om flyktingstatus, c) skulle behandlas i enlighet med internationella flyktingstandarder eller d) skulle få ett effektivt skydd mot att återsändas till ursprungslandet.

2. Ratifikationsläget beträffande de mest centrala konventionerna om mänskliga rättigheter samt rapportering till FN:s konventionskommittéer

Ukraina har ratificerat de mest centrala konventionerna på de mänskliga rättigheternas område.

De ratificerade konventionerna är:

- Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, *International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)*, samt tilläggsprotokollen om enskild klagorätt och avskaffandet av dödsstraffet,
- Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR)*,
- Konventionen om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering, *Convention on the Elimination of all forms of Racial Discrimination (CERD)*,
- Konventionen om avskaffandet av alla former av diskriminering mot kvinnor, *Convention on the Elimination of all forms of Discrimination Against Women (CEDAW)* samt tilläggsprotokollet om enskild klagorätt,

- Konventionen mot tortyr, *Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CAT)*, samt tilläggsprotokollet om förebyggande av tortyr,
- Konventionen om barnets rättigheter, *Convention on the Rights of the Child (CRC)* samt de två tillhörande protokollen om barn i väpnade konflikter och om handel med barn, barnprostitution och barnpornografi,
- Flyktingkonventionen, *Convention relating to the Status of Refugees*, samt det tillhörande protokollet från 1967,
- Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen),
- Konventionen om rättigheter för personer med funktionshinder, *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*.

Ukraina har inte ratificerat följande konventioner:

- Konventionen mot påtvingade försvinnanden, *Convention for the Protection of all Persons from Enforced Disappearances* (öppnades för undertecknande 2007, Ukraina har ännu inte undertecknat konventionen),
- *Convention on the migrant workers and members of their families* (ej undertecknad),
- Romstadgan för internationella brottsmålsdomstolen, *International Criminal Court (ICC)* (undertecknad men ej ratificerad).

Ukraina för en löpande dialog med de FN-kommittéer som övervakar respektive konvention. Under 2009 har påpekanden och rekommendationer framförts i följande kommittéer: *Committee against Torture*, *Committee on the Rights of the Child* och *Committee on Economic, Social and Cultural Rights*.

MEDBORGERLIGA OCH POLITISKA RÄTTIGHETER

3. Respekt för rätten till liv, kroppslig integritet och förbud mot tortyr

Ukrainas författning förbjuder tortyr. Definitionen av tortyr i ukrainsk lagstiftning omfattar dock inte psykisk tortyr, vilket innebär en avvikelse från FN:s konvention mot tortyr. Enligt samstämmiga rapporter från människorättsorganisationer och internationella organisationer förekommer tortyr och annan grym eller förnedrande behandling i Ukraina. Framför allt uppges olika former av tortyr användas för att pressa fram bekännelser i häkten. Häktena är överfulla och ohygieniska. Tuberkulos är vanligt förekommande i häkten och fängelser. Människorättsorganisationer som genomfört intervjuundersökningar med personer som suttit i häkte uppger att nästan hälften av dem utsatts för någon form av våld.

Antalet intagna i fängelserna är för närvarande drygt 130 000 personer, vilket är en halvering mot vad det var för fem år sedan. En orsak till det minskade antalet i fängelserna antas vara att 2001 års straffbalk föreskriver mildare

straffsatser. Flera enskilda organisationer arbetar med utbildning inom mänskliga rättigheter av personalen, vars grundutbildning på detta område till stor del är bristfällig. Problemet med växande korruption återfinns även i fängelserna. Löneläget för personalen är lågt. Antalet dödsfall, främst framkallat av utbredd tuberkulos, har inte förändrats, men antalet självmord har av tills vidare ej utredda orsaker ökat i fängelserna det senaste året. Antalet hiv-smittade ökar kraftigt i fängelserna. Tack vare ny lagstiftning om kosthållning i fängelserna har maten för det intagna förbättrats något.

I den ukrainska försvarsmakten förekommer, i begränsad omfattning, trakasserier (*dedovsjtjina*) mot de nyinryckta. Förekomsten är inte lika vanlig som i Ryssland, mot bakgrund av att de värnpliktiga i Ukraina är lokalt rekryterade och har möjlighet att regelbundet träffa sina släktingar och vänner. Inte heller förekommer etniska motsättningar i försvarsmakten. Enstaka fall av misshandel av värnpliktiga har dock rapporterats.

Det finns cirka 40 000 värnpliktiga och antalet sjunker år från år. Ett tidigare beslut att upphöra med värnplikten har skjutits upp på grund av huvudsakligen finansiella problem. Värnplikten bedöms finnas kvar till 2015. Många värnpliktiga håller sig undan från värnplikten som en följd av att förhållandena i försvarsmakten är betungande. Det är vanligt att betala sig fri från mönstringen eller helt enkelt vägra att inställa sig. Hösten 2010 fanns cirka 18 000 värnpliktiga som vägrat att inställa sig för tjänstgöring. Straffet för detta är lindrigt för dem som inte mönstrat, men kan för dem som genomfört mönstringen leda till fängelse i upp till två år. Ukrainas president beslutade 2009 att värnpliktiga med högre utbildning ska undantas från värnplikten och att de som redan kallats in ska sändas hem.

4. Dödsstraff

Dödsstraffet avskaffades i Ukraina i samband med att landet blev medlem av Europarådet 1995.

5. Rätten till frihet och personlig säkerhet

Det finns brister i rätten till frihet och personlig säkerhet som en följd av resursbrister i rättsväsendet, liksom den omfattande korruptionen. Domstolarna är i regel överbelastade, med långa häktningstider och svårigheter att hålla lagstadgade frister för väckande av åtal som följd. Därtill kommer att många domare är utbildade under sovjettiden, vilket gör att rättssystemet till stor del fortfarande präglas av ett totalitärt rättstänkande som kraftigt skiljer sig från det i EU.

Den som grips har rätt till offentlig försvarare, som ska betalas av staten om den gripne saknar möjlighet att själv stå för kostnaden. I verkligheten fungerar

systemet bristfälligt. Det krävs i praktiken ofta betydande finansiella medel för att kunna hävda sin rätt, inte minst då många advokater vägrar att åta sig fall mot den lilla ersättning som staten betalar. Det förekommer att förhör genomförs utan att den förhördes offentlige försvarare är närvarande, eller utan att någon sådan har utsetts, uppger en amerikansk rättshjälpsorganisation.

Principen att den tilltalade i brottmål anses oskyldig till dess att motsatsen har bevisats gäller officiellt, men frikännandeprocenten är mycket låg. Ukraina är ett av de länder i världen där högst andel av de tilltalade i brottmål döms till frihetsberövande.

Det finns inga av staten uppsatta restriktioner för ukrainska medborgares utlandsresande. Att erhålla ett pass är dock, liksom många andra kontakter med myndigheter, ofta en långdragen och krånglig process, där mutor kan utkrävas av den sökande.

6. Rättssäkerhet och rättsstatsprincipen

Samstämmiga rapporter uppger att godtyckliga och långvariga frihetsberövanden förekommer. Enligt ukrainska människorättsorganisationer förklaras detta delvis av att polischefers prestationer främst bedöms efter andelen fall som leder till fällande dom. För att öka sannolikheten för ett erkännande och en fällande dom utsträcker man tiden mellan gripande och åtal och använder inte sällan våldsamma förhörsmetoder. Domare utses av presidenten för en period om fem år på rekommendation av *Högsta lagrådet* och *Högsta kvalifikationskommissionen*. Efter fem år kan parlamentet utse dem på livstid.

I juli 2010 antogs en ny lag om domstolsväsendet. Lagen innebär bland annat att domarnas låga löner – en delorsak till den höga korruptionen – kraftigt kommer att ökas under perioden 2011-2015, med början hos de högsta domstolsinstanserna där lönerna för domare kommer att höjas från 2 000 till 5 000 hryvnas (motsvarande 5 000 kronor) per månad. Antagningsproceduren för domarna blir mer transparent än tidigare med bland annat ett anonymt datoriserat prov som kandidaterna måste avlägga innan de prövas av en antagningskommitté.

Den nya lagen ger presidenten en roll i domstolssystemet genom att presidenten inrättar och stänger domstolar. Den nya lagen minskar också Högsta domstolens befogenhet att överpröva domar och beslut i lägre domstolar. Europarådets Venedigkommission har givit ett antal rekommendationer om hur lagen om domstolsväsendet kan förbättras och Ukraina har förutskickat förslag om att gradvis införa dessa rekommendationer i lagen.

Tillsammans med låga löner innebär rättsväsendets organisatoriska struktur, där domstolar ofta erhåller en del av sin finansiering från lokala myndigheter, att domare är mottagliga för såväl politiska påtryckningar som bestickning. Det råder en allmänt utbredd cynism bland befolkningen gentemot rättsstatens institutioner. Medborgarna tvivlar på att rättskipningen är oberoende, och tar ofta för givet att det finns andra bakomliggande motiv för kontroversiella domslut. En undersökning, genomförd på uppdrag av en amerikansk rättshjälpsorganisation, visar att endast 16 procent av befolkningen hyser tilltro till domstolsväsendet, vilket är bland de lägsta siffrorna i världen.

Säkerhetstjänsten bedriver enligt uppgifter från flera olika håll i ökande omfattning avlyssning och övervakning av personer som av olika skäl anses vara ”intressanta”. Denna övervakning omfattar även internet och e-posttrafik. Den lagliga grunden för denna verksamhet anses osäker. Inte sällan dyker i den politiska debatten upp information, som inhämtats – eller påstås ha inhämtats – genom av statliga organ utförd avlyssning.

Enligt *Transparency International* har korruptionen förvärrats under 2010. Inga påtagliga framsteg har gjorts under året. Tvärtom har Ukraina tappat placeringar i *Transparency international's* ”korruptionsindex”, där främst investeringsklimatet mäts. Ukraina intar 2010 plats 134, tillsammans med Sierra Leone, Honduras, Bangladesh, Nigeria, Togo och Zimbabwe. Politisk förmåga tycks saknas för att inleda avgörande förändringar. Efter den *Orangea revolutionen* 2004 följde vissa förbättringar, bland annat genom att Ukraina anslöt sig till olika konventioner. År 2009 ratificerade Ukraina Europarådets straffrättsliga konvention om korruption och FN:s konvention om korruptionsbekämpning. Hittills saknas lagstiftning för att göra tillämpningen av konventionerna effektiv. En handlingsplan mot korruption antogs 2007, men utan sedvanliga så kallade *bearings* och utan konsultationer med enskilda organisationer. Europarådet gav ett negativt utlåtande men planen som är vag och innebar oklar ansvarsfördelning, antogs och förväntas löpa fram till 2012. Handlingsplanen uppdaterades under 2009, men OECD (*Organisation for Economic Cooperation and Development*) bedömer att förändringarna inte gör planen mer effektiv. En statlig myndighet för korruptionsbekämpning har skapats men mandatfördelningen mellan denna myndighet, Justitieministeriet och Presidentadministrationen är oklar. Myndigheten har därför ännu inte kunnat påvisa några konkreta resultat av sitt arbete.

En ny, reviderad lag om offentlig upphandling har antagits, vilket antas leda till mer öppenhet och tydligare regler inom detta viktiga område.

7. Straffrihet

Presidenten, domare och ledamöter av parlamentet åtnjuter full straffrihet genom immunitet mot åtal. Formellt kan immuniteten upphävas genom beslut

av parlamentet, men detta har mycket sällan hänt. Det finns exempel på att ledamöter av parlamentet på ett otillbörligt sätt utnyttjat sin immunitet. Det anses att starka krafter verkar för att immuniteten, och därmed i princip strafffriheten, bevaras eller till och med utsträcks.

Den omfattande korruptionen inom rättsväsendet gör att det ofta är möjligt att genom mutor och politiska kontakter köpa sig fri från ansvar och rättslig påföljd.

Fördomar och brist på utbildning och erfarenhet hos företrädare för de rättsvårdande organen innebär att det i praktiken förekommer strafffrihet för gärningar som våld i hemmet och brott relaterade till främlingsfientlighet.

Av de uppskattningsvis tiotusentals personer som på olika sätt medverkade till valfuskets i presidentvalet 2004 har ännu endast en handfull personer lagförts. Någon officiell amnesti har inte utfärdats, trots diskussioner om detta. Den reella strafffrihet som här föreligger får anses vara följderna av en hittills gällande konsensus inom den ukrainska politiska eliten om att inte utreda saken närmare.

8. Yttrande-, tryck-, mötes-, förenings- och religionsfrihet m.m.

Press- och yttrandefrihet är inskriven i författningen. De flesta viktiga medieaktörer, såväl radio och tv som tidningar, står under kontroll av inflytelserika politiska och ekonomiska aktörer som i varierande utsträckning använder dem för att främja sina egna intressen. Yttrande- och mediefriheten har försämrats. I organisationen *Reportrar utan gränsers* ranking av pressfriheten i världens länder 2010 intar Ukraina plats 131, att jämföra med plats 89 i fjol.

Det finns en ambition att starta en tv-kanal som ska fungera enligt *public service*-principen, men i praktiken sker inga framsteg på detta område. Företrädare för oberoende media hävdar att det inte finns något politiskt intresse, från något håll, av att starta en sådan kanal.

Internettidningar, som i större utsträckning saknar kopplingar till ekonomiska och politiska intressen, är en allt viktigare källa till information för den ökande andel av befolkningen som har tillgång till internet. Dessa nätpublikationer förefaller också åtnjuta större förtroende hos allmänheten än tryckta media och etermedia.

Antalet rapporter om censur har ökat kraftigt under året, i synnerhet gällande tv. Självcensur förekommer, det vill säga att journalister är lyhörda för sina chefers eller ägares önskemål och anpassar rapporteringen därefter för att få behålla sin anställning.

Under året har flera fall av politiskt motiverade övergrepp på journalister rapporterats. Förekomsten av trakasserier av journalister tycks vara särskilt allvarlig på lokal nivå. De är dock inte nödvändigtvis statligt sanktionerade. En chefredaktör för en lokal affärstidning i Charkiv, Vasyl Klymentjev försvann i augusti under oklara omständigheter. Polisen har ännu inte återfunnit honom och fallet har fått internationell uppmärksamhet.

Fallet med journalisten Georgij Gongadze som mördades år 2000 har fortfarande inte klarats upp, trots den uttalade politiska målsättningen att bringa klarhet i detta mycket uppmärksammade fall. Även om personen som misstänks ha utfört dådet är häktad i avvaktan på rättegång, har dennes uppdragsgivare inte avslöjats. Ärendet väcker fortsatt debatt i Ukraina.

Tillgången till information om myndigheters verksamhet är fortsatt bristfällig. Många beslut är på grund av sekretess eller begränsad distribution inte tillgängliga för allmänheten. Någon offentlighetsprincip av svensk typ existerar inte. Ett lagförslag om ökad tillgång till information är föremål för behandling i parlamentet sedan början av 2009.

Föreningsfrihet råder, men organisationer – även religiösa – måste registrera sig hos myndigheterna. Denna process är inte sällan både tidsödande och komplicerad, och antas ibland användas som instrument för att försvåra och fördröja nystartandet av organisationer och därmed inskränka organisationsfriheten.

9. De politiska rättigheterna och de politiska institutionerna

Den 31 oktober 2010 upphävde författningsdomstolen de ändringar i konstitutionen som genomfördes 2005. Det innebär en återgång till 1996 års konstitution som ger presidenten stort inflytande och en ledande roll.

Presidenten väljs i allmänna val för fem år och parlamentet för fyra år. För närvarande finns fem partier eller block i *Radan*, parlamentet. Rösträtten är allmän för både män och kvinnor och valhemlighet råder. Frågor om tolkningen av författningen avgörs av en författningsdomstol. En tredjedel av domstolens domare utses av presidenten, en tredjedel av parlamentet och en tredjedel av ett domarkollegium.

Det senaste presidentvalet hölls den 7 februari 2010 och resulterade i ett skifte på presidentposten. Förloraren under den Orangea revolutionen, Viktor Janukovyjtj från *Regionpartiet*, valdes till president. Valet bedömdes av *Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa*, OSSE, och andra internationella observatörer i huvudsak som fritt och rättvist.

Den 31 oktober 2010 hölls lokalval. Valen föregicks av ändringar i vallagstiftningen och bedömdes av Europarådets kongress för regionala och lokala myndigheter och andra valobservatörer som ett steg bakåt i Ukrainas demokratiska utveckling.

I parlamentet är 38 av 450 ledamöter kvinnor, det vill säga 8,4 procent (att jämföra med 39 i det parlament som valdes 2006 och 24 kvinnor i parlamentet från 2002). Det kvinnliga politiska deltagandet är något högre på regional nivå. Bland ledamöter i regeringen saknas kvinnor helt.

Parlamentet domineras av *Regionpartiet*, som blev största parti i valet 2007. Näst störst blev *Julia Tymosjenkos* block. Förra presidenten Jusjtjenkos allians *Vårt Ukraina-Nationellt självförsvar* erhölet endast hälften så många röster som Tymosjenkos block. Därtill kommer två mindre partier, *Kommunistpartiet* och *Lytyvyns block*. De praktiska skillnaderna mellan partierna är för en utomstående bedömare av marginell betydelse, då personligheter och bakomliggande finansiering förefaller vara av större vikt. Beroende på hur en omröstning i parlamentet utfaller i februari 2011, kommer nästa parlamentsval hållas i mars 2011 eller oktober i 2012. Omröstningen gäller huruvida konstitutionen ska ändras för att förlänga parlamentets mandatperiod från fyra till fem år.

Det lokala och regionala självstyret är relativt svagt utvecklat och begränsas bland annat av bristen på egen beskattningsrätt för de lokala organen samt av att de minsta territoriella enheterna är alltför små för att kunna bära utgifterna för de åtaganden som de har enligt lagstiftningen.

En ombudsman för mänskliga rättigheter inrättades genom ett parlamentsbeslut 1998 och är formellt underordnad parlamentet. Ombudsmannen har enligt lag obegränsat tillträde till alla statstjänstemän och valda befattningshavare, inklusive presidenten, och likaledes obegränsad tillgång till allmänna handlingar. Det finns dock inga påföljder för den som vägrar lämna ut dokument eller inte rättar sig efter ombudsmannens rekommendationer. Den nuvarande ombudsmannens mandat förnyades under 2008 och sträcker sig fram till 2013.

EKONOMISKA, SOCIALA OCH KULTURELLA RÄTTIGHETER

10. Rätten till arbete och relaterade frågor

Ukraina har ratificerat samtliga av Internationella arbetsorganisationens (ILO:s) åtta grundläggande konventioner om mänskliga rättigheter. Det finns runt 114 registrerade fackföreningar. Bland dessa återfinns såväl arvtagare till de gamla, sovjetiska fackföreningarna som fortfarande står staten nära, som nya, oberoende. De oberoende fackföreningarna beräknas ha ungefär en sjättedel av

det totala antalet fackanslutna, men exakta siffror är ej tillgängliga. Anslutningsgraden anses ha minskat något på senare år.

Enligt officiella siffror uppgår arbetslösheten till 1,4 procent. ILO uppskattar dock att den verkliga siffran ligger kring 8,6 procent. Skälet till att siffrorna skiljer sig kraftigt är att många arbetslösa inte ser någon anledning att anmäla sig till arbetsförmedlingar, inte minst då den arbetslöshetsersättning som utgår är låg (runt 700 hryvna, cirka 700 kronor per månad). Förekomsten av en omfattande informell sektor (enligt ILO 30-60 procent av ekonomin) gör siffran än mer osäker.

Främst regionerna kring Kiev, Lviv, Odessa, Dnipropetrovsk och Donetsk uppvisar ekonomisk tillväxt. På landsorten stagnerar ekonomin. Arbetarnas möjlighet att påverka sina arbetsvillkor är begränsad.

Medellönen i Kiev ligger på cirka 3 300 hryvna (cirka 3 300 kronor). I Ukraina som helhet är medellönen 2 200 hryvna. Den svåra situationen på arbetsmarknaden illustreras av att en stor andel av Ukrainas arbetsföra befolkning – enligt *International Organisation for Migration* (IOM) kan det röra sig om 1,5-4,5 miljoner – arbetar utomlands, främst i EU och i Ryssland. Där saknar de ofta uppehållstillstånd, anställningskontrakt och ibland till och med giltiga passdokument. De är därför sårbara och kan i extremfall utnyttjas för tvångsarbete och prostitution.

Sedan 1991 räknar IOM med att det finns 110 000 ukrainska offer för människohandel. Enligt IOM ligger antagligen antalet nya offer för människohandel på en konstant nivå, runt 5 500 per år. Antalet registrerade offer för människohandel, som har fått hjälp, har ökat markant. Detta sker antagligen tack vare det rikstäckande nätverk av hjälporganisationer som fångar upp dessa personer, främst kvinnor. Det finns runt 80 rikstäckande enskilda organisationer, varav 27 arbetar med hjälp direkt till offren. Detta nationella nätverk gör Ukraina till ett föregångsland i regionen, och delegationer från andra OSS-länder¹ och Asien besöker Ukraina för att se hur arbetet bedrivs. Totalt 7 085 personer, varav de flesta är kvinnor, har hittills fått hjälp. IOM räknar med att mindre än två procent av dessa återvänder utomlands. Andelen manliga offer ökar, medan andelen offer för människohandel för sexuella ändamål minskar. Runt 50 procent av offren för människohandel är inte relaterade till sexuella ändamål, utan tvingas till någon form av slavliknande anställning, främst i OSS-länderna.

En stor andel funktionshindrade är arbetslösa, men ett nationellt program som resulterat i inrättandet av arbetsrehabiliteringscentrum anses vara ett steg i rätt

¹ Oberoende staters samväld (OSS), är ett samväld bestående av de tidigare sovjetrepublikerna, förutom baltstaterna.

riktning. Fyra procent av arbetsplatserna på företag är enligt lag avsatta för funktionshindrade, men i praktiken förekommer att löner betalas ut utan krav på inställelse. En handlingsplan för att stödja funktionshindrade utarbetas för närvarande.

11. Rätten till bästa uppnåeliga hälsa

Formellt finns ett lagstadgat socialt skydd som inkluderar fri sjukvård. Resursbristen inom den offentliga sektorn har emellertid till stor del satt systemet ur spel. Sjukvården saknar idag kostnadsfria läkemedel och erforderlig utrustning för att kunna erbjuda majoriteten av medborgarna adekvat vård. Låga löner gör dessutom att vårdpersonal förväntar sig extra betalning för mer avancerad vård eller för att tillhandahålla läkemedel. I budgeten för 2007 tilldelades hälsosektorn medel motsvarande 3,4 procent av bruttonationalprodukten. Kvaliteten på vården på landsbygden är betydligt sämre än i städerna. Omfattande korruption gör att betalningsförmågan påverkar vårdkvaliteten.

Hälsosituationen visar på allvarliga brister. Alkoholismen är utbredd och är den främsta orsaken till att medellivslängden för män endast är 64 år (för kvinnor är medellivslängden 75 år). De vanligaste dödsorsakerna är hjärt- och kärlsjukdomar och olyckor. Tuberkulos är ett annat stort problem, runt 47 000 nya fall rapporteras varje år.

Hiv-epidemin i Ukraina, som enligt FN:s aidsprogram, UNAIDS, är en av de allvarligaste i Europa, fortsätter att förvärras. I början av 2010 uppskattade UNAIDS att 360 000 av den vuxna befolkningen (över 15 år) i Ukraina var hiv-smittade. Den officiella ukrainska siffran är 142 000 registrerade, fall varav 14 000 har utvecklat aids. Den vanligaste spridningsorsaken är smitta via heterosexuell kontakt, vilket har ökat antalet hiv-smittade nyfödda. Intravenöst missbruk är också en vanlig spridningsorsak. Vissa tecken på stabilisering har dock noterats under 2009-2010, då ökningen av smittade personer har avstannat. Myndigheterna har börjat tillföra mer resurser för att få bukt med epidemin. I februari 2009 antog det ukrainska parlamentet för första gången ett nationellt program för att bekämpa spridningen av hiv/aids och avdelade särskilda budgetmedel för att planen skulle kunna verkställas.

Barn- och mödravården är eftersatt på grund av bristande resurser. Sjukdomar sprids ofta på förlossningskliniker och utgör den främsta orsaken till en förhållandevis hög barnadödlighet. En annan orsak är bristande kunskap hos vårdpersonal och föräldrar.

Psykvården är eftersatt och lågt prioriterad. Det är inte ovanligt att psykiskt sjuka personer som begått brott hamnar i vanliga fängelser.

Tjernobylnkatastrofen är fortsatt en faktor vid bedömningar av hälsosituationen i landet. Den senaste rapporten från *Chernobyl Forum* uppger att runt 4 000 personer kommer att dö av cancer på grund av olyckan. Av dessa skulle statistiskt sett ungefär en fjärdedel ha dött av cancer även om de inte blivit utsatta för extra strålning från det havererade kärnkraftverket. Följderna anses ha överskattats, men ansenliga arealer kommer för en överskådlig framtid att vara avspärrade och katastrofen fortsätter att åsamka människor psykiskt lidande. I samband med 25-årsdagen av katastrofen i april 2011, planeras en givarkonferens för finansieringen av det permanenta skydd som byggs kring den kollapsade reaktorn.

12. Rätten till utbildning

Varje ukrainsk medborgare har rätt till fri skolgång från förskola till högre utbildning inom statliga och kommunala utbildningsinstitutioner. Skolundervisningen håller trots materiella tillkortakommanden ofta relativt hög kvalitet, vilket också gäller viss högre utbildning.

I landet finns cirka 2,3 miljoner studenter, varav drygt hälften betalar för sin utbildning. Flertalet studenter är hänvisade till att själva finansiera sina studier genom arbete eller ekonomisk hjälp från föräldrar eller anhöriga. Ett fåtal erhåller stipendier. Resultatet av detta är social snedrekrytering till högre utbildning. Antalet studerande fördelas jämnt mellan kvinnor och män. Inom forskning är kvinnor dock underrepresenterade.

Korruptionen inom både skolväsendet och den högre utbildningen är omfattande, både vid inträdesprov och vid examinationer under utbildningen. Detta hänger samman med de låga lärarlönerna, och möjliggörs bland annat av att examinationer till stor del är muntliga.

13. Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

Levnadsstandarden har hos breda grupper sjunkit sedan självständigheten 1991. Runt en tredjedel befinner sig under fattigdomsgränsen (beräknat som 75 procent av medianinkomsten). Lågavlönade personer, barn, pensionärer och landsortsbefolkningen är särskilt utsatta grupper. Europeiska utvecklingsbanken, EBRD, uppskattar att medelklassen uppgår till drygt tio procent av befolkningen, medan officiell statistik hävdar att medelklassen är 17 procent. Inkomstklyftorna växer i samhället och en rättvis omfördelning förefaller inte ha hög prioritet hos politikerna. Många lever alltjämt under eller kring existensminimum och för runt sex procent av befolkningen går i stort sett hela den disponibla inkomsten till boende och mat. Minimilönen är motsvarande 900 kronor i månaden. Många har sina huvudinkomster inom den informella sektorn. Det sociala skyddsnätet är fortfarande relativt svagt. Medelpensionen uppgår till motsvarande drygt 900 kronor. Fattiga har inte

samma tillgång till utbildning och sjukvård och har därmed svårt att ta sig ur sin situation.

Pensionsåldern i Ukraina är 55 år för kvinnor och 60 år för män. Antalet arbetande pensionärer har ökat till runt två miljoner. En höjd pensionsålder, främst för kvinnor, kan komma att bli aktuell under 2011.

Även om situationen på bostadsmarknaden har hårdnat, särskilt i de större städerna, har många sitt boende garanterat sedan sovjettiden och bor kvar i sina gamla lägenheter. För många är bostadssituationen svår med trångboddhet och avsaknad av tillräcklig uppvärmning under vintern. Hemlöshet är ett problem i storstäderna.

Ett sätt att mäta ett lands utveckling är FN:s *Human Development Index*, HDI (utvecklingsindex) där 2010 års index för Ukraina var 0,717. Detta är ett brott i den positiva trenden under 2000-talet och placerar Ukraina under medelnivån i regionen. En hög utbildningsnivå drar upp indexet, men en förväntat låg medellivslängd och en låg medelinkomst drar ned det.

OLIKA GRUPPERS ÅTNJUTANDE AV DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA

14. Kvinnors rättigheter

I det ukrainska samhället är de traditionella könsrollerna påtagliga och samhället är i hög grad mansdominerat, även om kvinnor i minst lika hög grad som män erhåller högre utbildning. Få kvinnor har framträdande positioner inom politik och näringsliv. Det förekommer att anställningsannonser anger önskat kön hos de sökande och att det till och med skrivs ut att män kan förvänta sig en högre lön.

Våld i hemmen mot kvinnor är utbrett, och fördomar inom polis och rättväsende gör att uppföljning av sådana brott ofta brister.

Kvinnoorganisationer uppger att polis uppmanar kvinnor som anmäler sina män för misshandel att ta tillbaka anmälan. Ett tecken på ett stärkt civilsamhälle är att nya kvinnocentrum har öppnats där kvinnor får stöd och råd, till exempel om hur de ska gå till väga för att ta ut skilsmässa från män som misshandlar dem. Enligt rapporter från kvinnoorganisationer utsätts kvinnor ofta för sexuella trakasserier på arbetsplatsen.

Ukraina är såväl ursprungs- som transitland, och i viss mån destinationsland, för människohandel med främst kvinnor, men även barn och ett ökat antal män (för sexuellt slaveri, tiggeri och som arbetskraft). Människohandeln med kvinnor från Ukraina går framförallt till Turkiet, Ryssland, resten av Europa

och Israel. Handeln möjliggörs dels av okunskap om arbetsmarknads-situationen utomlands, dels av organiserade brottssyndikats skicklighet i att utnyttja en svår socioekonomisk situation. Majoriteten av de kvinnor som luras till sexslaveri reser initialt frivilligt. Många av dem ser små möjligheter att på annat vis förtjäna sitt uppehälle. Det ska i sammanhanget påpekas att också ukrainska män utsätts för människohandel, främst för arbete som bygg- eller gruvarbetare. Efter den ekonomiska krisen har många tvingats utomlands för att arbeta under slavlika förhållanden för att klara lån på bil eller bostad.

Ukrainska myndigheter gör i samarbete med internationella organisationer viktiga insatser för att förebygga och bekämpa handel med kvinnor och barn. Under 2006 skärptes lagstiftningen avseende människohandel och en lagändring gjorde att kvinnor inte längre kan dömas för prostitution om de på grund av människohandel tvingats till detta. Ett brett nätverk av enskilda organisationer har skapats för att underlätta hemvändande. Flera kampanjer har satts igång, delvis med hjälp av ukrainska kända personligheter och tv-reklam. *International Organisation for Migration*, (IOM), har ett omfattande program för tidigare offer för människohandel, där de får rehabilitering och hjälp att återvända till samhället.

15. Barnets rättigheter

Barn drabbas ofta hårt av den svåra ekonomiska situationen, som i många fall beror på alkoholiserade föräldrar och deras vanskötsel av sina barn (i vissa regioner uppges detta beröra var tredje familj). I allvarliga fall leder missbruket till vräkning och hemlöshet för barn som i sin tur blir mer riskbenägna att börja missbruka narkotika eller alkohol. År 2009 fanns enligt officiella uppgifter 103 000 barn utan föräldratillsyn, varav runt 29 000 bodde på institution. Antalet hemlösa barn skattas till mellan 30 000 och 150 000. Institutionsväsendet för omhändertagande av barn har begränsade resurser. Enligt FN:s flyktingkommissariat, UNHCR, minskar visserligen antalet barn på institutioner i absoluta tal men så gör även det totala antalet barn i Ukraina, från 14 miljoner för drygt tio år sedan till dagens 8,9 miljoner. Institutionerna erbjuder främst tak över huvudet och utbildningsmöjligheter, men inte möjlighet att återintegreras eller upptas av fosterföräldrar. Detta är en stor utmaning för det ukrainska systemet. Endast en svag ökning av antalet fosterfamiljer (främst släktingar) kan noteras.

Barnsjukvården uppvisar brister, till exempel i omhändertagandet av det stora antalet barn med rörelsehinder. Även skolgången påverkas – det råder ofta brist på både lärare och läromedel och ett stort antal barn uteblir från skolan, de flesta av psykosociala skäl.

Enligt den enda rikstäckande undersökning som gjorts, från 1999-2000, arbetade 350 000 barn under 18 år, varav knappt hälften inom jordbruket. Det

är omöjligt att veta hur många fall av barnarbete som utgör ett brott mot ILO-konventionen om barnarbete. Vissa indikationer tyder på att antalet fall ökar. Problem står främst att finna i informella sektorn, där ingen hänsyn tas till arbetslagstiftningen och där barn arbetar under vådliga förhållanden, bland annat inom gruvnäringen i östra Ukraina. ILO noterar också att barn till fattiga föräldrar tvingas ut på arbetsmarknaden i stället för att gå i skolan. Även barn som flyr institutioner är i riskzonen.

16. Rättigheter för personer som tillhör nationella, etniska, språkliga och religiösa minoriteter samt urfolk

Diskriminering till följd av etnicitet, hudfärg, sexuell läggning, religiös eller politisk uppfattning får enligt lag inte förekomma. Det finns en utbredd misstänksamhet mot vissa befolkningsgrupper, vilket i första hand riktar sig mot muslimer, romer och människor som antas vara från Kaukasien eller tredje världen. Det finns ett växande antal rapporter om att ordningsmakten inte tar brott mot personer med annan hudfärg på samma allvar som brott som begås mot ljushyade, och också om trakasserier i form av till exempel dokumentkontroller.

De många minoriteterna i Ukraina – 130 enligt folkräkningen 2004 – kan i allmänhet utan inskränkningar utöva sin religion och ge uttryck för sin kultur. De cirka 300 000 krimtatarer som från slutet av 1980-talet återvände till Krim från deportationen i Centralasien mötte inledningsvis svårigheter, bland annat med att erhålla ukrainskt medborgarskap. Oroligheter kring ockupation av jordlotter förekommer med viss regelbundenhet. De socioekonomiska problemen är fortfarande mycket stora med bland annat arbetslöshetssiffror kring 60 procent. Också bland romerna, som framför allt bor i västra Ukraina, är arbetslösheten mycket hög.

Den judiska befolkningen, som utgör runt 0,5 procent, uppges inte möta påtagliga inskränkningar i utövandet av sin religion. Från statligt håll finns vare sig på nationell eller på regional nivå någon sanktionerad antisemitism. Från flera källor rapporteras dock om en ökande antisemitism i det ukrainska samhället, särskilt bland yngre ukrainare. Något fler antisemitiska brott har rapporterats under året jämfört med 2006.

Påståenden om att den stora gruppen rysketniska och rysktalande ukrainare skulle utsättas för diskriminering – bland annat inom utbildningsväsendet och främst i de huvudsakligen ukrainskspråkiga västra och centrala delarna av landet – hörs regelmässigt. Dessa påståenden har ofta en politisk överton. Det ryska språkets ställning stärks idag genom aktiva politiska åtgärder inom utbildningsväsendet och en mer liberal språklagstiftning för media.

17. Diskriminering på grund av sexuell läggning eller könsidentitet

Ökande rasism och främlingsfientlighet åtföljs också av en ökande grad av homofobi, vilket har noterats av organisationer för homosexuella, bisexuella och transpersoner (HBT-personer). Enligt en sociologisk studie genomförd av en enskild organisation har homofobin ökat de senaste fem åren. I Kiev anser 65 procent av befolkningen att homosexualitet är en perversion eller en psykisk sjukdom.

Det förekommer inte någon statligt sanktionerad diskriminering av HBT-personer. Ukrainska politiker från samtliga partier uttrycker sig dock ofta nedsättande eller direkt förolämpande mot HBT-personer. Enligt en undersökning bland HBT-personer ansåg 54,4 procent att de blivit diskriminerade på grund av sin sexuella läggning. Cirka 40 procent ansåg att de hade upplevt icke-våldsamma trakasserier, drygt nio procent ansåg att de hade blivit utsatta för våld och omkring sex procent sa att de blivit sexuellt trakasserade.

I ukrainsk lagstiftning omnämns sexuell läggning överhuvud taget inte. HBT-personer har inte samma rättigheter som heterosexuella. Det är t.ex. inte möjligt att ingå äktenskap eller registrerat partnerskap med en person av samma kön.

18. Flyktingars rättigheter

Ukraina har anslutit sig till 1951 års flyktingkonvention och dess protokoll från 1967. Principen om första asylansökan tillämpas dock inte i praktiken. Det rättsliga ramverket för flyktingars omhändertagande finns på plats, och bland annat FN:s flyktingkommissariat, UNHCR, arbetar med att ytterligare stärka Ukrainas svårt underutvecklade kapacitet. Det händer att principen om ”*non-refoulement*” inte respekteras, det vill säga att ingen får återsändas till ett område där hon eller han har välgrundad fruktan för att råka ut för förföljelse eller omänsklig behandling. Alla konventionsflyktingar ska, enligt 2001 års flyktinglag, ges samma förmåner som landets medborgare. Ukraina har cirka 2 400 registrerade flyktingar. Trots det låga antalet är deras levnadsförhållanden ofta dåliga, då Ukrainas system för flyktingmottagning är lågt prioriterat och därmed saknar medel och kvalificerad personal. Det råder brist på tolkar och psykologer. Omsättningen av personal inom berörd statlig förvaltning är omvittnad och internationella utbildningsinsatser ger därför ofta endast kortsiktiga effekter. En förbättring är att regeringen 2009 utfärdade en förordning om lokal integration av flyktingar, vilket skapar möjligheter för både Utbildnings- och Arbetsministeriet att mer aktivt verka för flyktingars integration i samhället.

Ukraina tog emot 1 255 asylsökande 2009, en klart minskande tendens. Av dessa fattades beslut i endast 869 ärenden. Kvaliteten på besluten anses vara

låg. Ukraina håller på att skapa en migrationstjänst under Inrikesministeriet, något som UNHCR kritiserat. UNHCR hade helst sett en migrationstjänst med tydligare civil prägel.

Ukraina är ett transitland för tiotusentals personer årligen, som söker sig till EU på illegal väg. Situationen för dessa människor är ofta mycket svår, då den ukrainska kapaciteten att ta emot dem är högst begränsad. Gränspoliserna driver uppsamlingsläger runt om i landet, där standarden är undermålig. Rasism och ökad främlingsfientlighet drabbar migranter och asylsökande, vilket UNHCR rapporterar om.

19. Rättigheter för personer med funktionsnedsättning

Runt 2,5 miljoner ukrainare är klassade som ”invalidier” i olika kategorier, även om bara en mindre andel av dessa med svenska mått skulle klassas som funktionshindrade. Systemet för funktionshindrade har förbättrats sedan sovjettiden, men flera kvarlevor finns kvar, bland annat särskilda företag för blinda och döva. Lagstiftningen för funktionshindrade förbättras gradvis, men genomförandet tar längre tid. Det är långt kvar till en handikappanpassning av det offentliga rummet. Textade TV-sändningar av nyheter förekommer inte, teckentolkning är mycket ovanlig och det råder brist på litteratur med blindskrift. En handlingsplan för funktionshindrade utarbetas för närvarande av parlamentet tillsammans med vissa frivilligorganisationer.

ÖVRIGT

20. Frivilligorganisationers arbete för mänskliga rättigheter

Amnesty International, Freedom House, Helsingforskommittén, liksom andra internationella och inhemska människorättsorganisationer är verksamma i landet och tillåts arbeta fritt. Ett ökande antal människorättsorganisationer rapporterar dock om inblandning i deras verksamhet från skattemyndigheter och säkerhetstjänst.

21. Internationella och svenska insatser på området mänskliga rättigheter

De flesta internationella organisationer är representerade i Ukraina, till exempel flertalet FN-organ, International Organisation for Migration (IOM), Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa (OSSE), och Internationella arbetsorganisationen (ILO) samt Europarådet. Alla arbetar inom sina sakområden direkt eller indirekt med människorättsfrågor. Internationella organisationers verksamhet har bland annat stor betydelse för tillvaratagande av framför allt minoriteters intressen och har gett goda resultat. Till exempel är Rödakorskommittén, ICRC, sedan 1995 verksam bland annat

för att förbättra kunskapen om mänskliga rättigheter i skolor, inom polisen och armén samt att uppmärksamma krimtatarernas situation. IOM fokuserar på åtgärder mot människohandel.

Världsbanken och EU-kommissionen är de största enskilda givarna i Ukraina. Sverige och Tyskland är de största bilaterala europeiska givarländerna. Övriga stora givarländer är USA, Kanada och Schweiz. Även inom ramen för *Östliga partnerskapet* som, sedan lanseringen 2009, utgör grunden för en fördjupad relation mellan EU och Ukraina, är mänskliga rättigheter prioriterade.

På grund av den försämrade situationen för mänskliga rättigheter i Ukraina, kommer Sida öka sina insatser på området. Sida bereder, tillsammans med Europarådet, ett program för att förbättra situationen inom landets fängvårdssystem som uppvisar brister vad gäller respekten för mänskliga rättigheter.

Dessutom har Sida sedan flera år varit en av huvudfinansiärerna till IOM:s arbete med att motverka människohandel.

Inom arbetet med att stävja spridningen av hiv/aids, har Sida finansierat projekt riktade till särskilt utsatta grupper, som HBT-personer, prostituerade och frihetsberövade personer.

Då trenden synes vara att media åter står under tryck från myndigheter, bereder Sida organisationsstöd till ukrainska medieorganisationer.